

روزگار آرامگاه فردوسی

آرامه پادشاهت از صفحت یک

در... در سال ۱۲۰۱ خورشیدی کتبدی کوچک که آن را با کاشی تزئین کرده بودند، همچنان پابرجا بوده است اما این گنبد هم تا سال ۱۲۶۲ خورشیدی از بین رفت. در این سال «عبدالوهاب خان آصف الدوله شیرازی»، حاکم خراسان، مقبره فردوسی را کشف و ساخت بنایی آجری را به دور آن آغاز کرد، اما نتوانست کار خود را به سرانجام برساند. در اوایل این سده، افزایش روحیه ملی گرایی در ایران، پژوهندگان و بزرگان را بر آن داشت تا دولت را به ساخت آرامگاهی در خورشان شاعری که همه تلاش خود را در حفظ تاریخ و هویت ایران به کار بسته است، تشویق کنند. محمد تقی بهار چندین مقاله درباره ضرورت انجام این طرح نوشت و رضاخان را واداشت تا مالی گرایی خود را با ساخت آرامگاه فردوسی اثبات کند. او در مقاله ای نوشت: «در غیر این صورت، ما مردم خراسان خود آن بنا را خواهیم ساخت.»

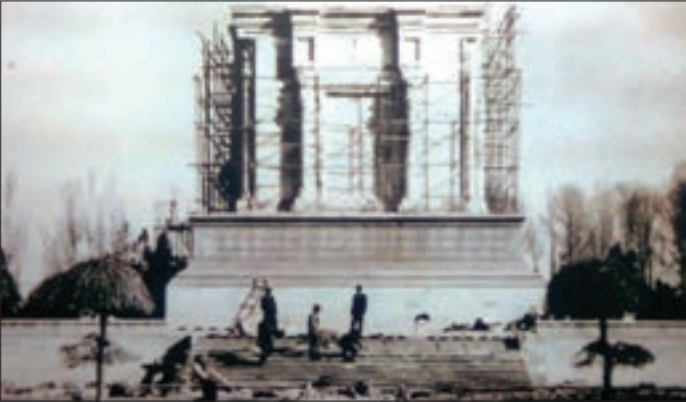
دکتر سلمان ساکت استاد ادبیات دانشگاه فردوسی

به ابتکار «ارباب کیخسرو شاهرخ»، نماینده ملی گرای زرتشتیان در مجلس، انجمن آثار ملی که به تازگی تأسیس شده بود، اعلامیه ای منتشر کرد که مردم را به مشارکت در بحث آزمایی مربوط به ساخت آرامگاه فردوسی دعوت می کرد. در این دعوت آمده است که: «ساخت آرامگاه کسی که هیچ کس از هیچ طبقه از بزرگان ایران از او بالاتر نیست و کسی که بانی آن، کاخ بلند پایداری است که یکی از ارکان ملیت ما بر آن قرار گرفته است.»

شاهرخ مأموریت یافت تا توس دیدن کند و محل مقبره فردوسی را مشخص نماید. او توانست با مراجعه به منابع ادبی، بررسی ویرانه های توس و گفت و گو با افراد محلی و مسن آنجا که هنوز بنای آصف الدوله را به یاد داشتند، محل مقبره فردوسی را بیابد. ساخت آرامگاه در همان سال زیر نظر شاهرخ آغاز شد و در سال ۱۳۱۳ خورشیدی هم زمان با برگزاری جشن هزاره فردوسی به پایان رسید. کریم طاهرزاده بهزاد نقشه معماری آرامگاه را فراهم کرد. او این نقشه را در پی پیشنهاد وزیر دربار، «عبدالحسین تیمور تاش» تهیه کرد اما این طرح عملی نبود، در نتیجه ساخت آرامگاه بر مبنای نقشه و مدل مینیاتوری گچی «آندره گودار» آغاز شد. پس از ساخت این بنا، خیلی زود سقف هرمی پیش بینی شده برای آن شکاف برداشت و فرو ریخت و سقفی هرمی - پلکانی که بهزاد آن را طراحی کرده بود، جایگزین شد. این بنا در باغی به مساحت ۲۵ هزار و ۲۴۸ مترمربع قرار گرفته بود که آن را صاحبش، نایب التولیه قائم مقامی وقف کرد و بعدها تا حدود ۳۰ هزار مترمربع افزایش یافت. بنای آرامگاه از سوی «حسین حجار یاشی زنجانی» و «حسین آقا لرزاده» ساخته شد. سنگ های لازم برای بنا از معدن سنگ مرمر خلیج، در نزدیکی مشهد آورده شد. این بنا و ظاهر ساختمان یادآور بناهای پرسپولیس و مقبره کوروش بزرگ در پاسارگاد بود.

آرامگاه از ۳ قسمت تشکیل می شد:

- میانی ترین بخش که سنگ قبری است از سنگ مرمر، به ابعاد ۱۵۰×۱۰۰ سانتی متر و حدود نیم متر ارتفاع که در مرکز دو سکوی مرمری قرار گرفته است.
- تالاری مربعی شکل (۱۶×۱۶ متر) که از سنگ مرمر ساخته شده و داخل آن با کاشی تزئین گشته است. ۴ ستون بلند با ۳ سرستون بزرگ در چهار گوشه این تالار وجود دارد که

روزنامه شهرامیدوزنگی

شنبه ۲۰ مهر ۱۳۹۸ ۱۳ شهریور ۱۳۹۸ شماره ۲۹۶۵

۱۲

تاریخچه و طرح بنا

۹۸۷ سال پس از وفات حکیم پارسی سرا درست در ۲۰ مهر ۱۳۰۱ جمعی از رجال و دانشمندان درجه اول کشور گرد هم می آیند تا برای تقویت حس ملی گرایی، تجلیل از بزرگان مملکت و حفظ آثار باستانی و ابنیه تاریخی، جمعیتی به نام انجمن آثار ملی تأسیس کنند. قصه از اینجا آغاز می شود که نزدیک شدن به هزارمین سال ولادت فردوسی و ادبیات ایران و بزرگان ممالک فرنگ، ساخت بنایی در خورشان نام پی افکننده کاخ سخن فارسی را از اهمیت بسزایی برخوردار کرده بود تا ساخت آن در دستور کار این انجمن قرار بگیرد. این نخستین گام برای ساخت بنایی می شود که امروز قرارگاه دستداران زبان فارسی است.

افتتاح فاز ۲ طرح بهسازی فضای پیشخوان آرامگاه فردوسی در هشتاد و پنجمین سالروز افتتاح آرامگاه بهانه ای شد که تا به تاریخچه ساخت این بنا بپردازیم.

گامی که در ابتدا انگید

در گام نخست «پروفسور هر تسفلد» آلمانی که در کشفیات باستان شناسی ایران فعالیت داشت، اولین طرح آرامگاه را ترسیم می کند اما طرح مورد توجه انجمن آثار ملی واقع نمی شود. مدتی بعد، «ارباب کیخسرو» که مسئولیت ساختمان آرامگاه فردوسی به او واگذار شده بود، تصمیم می گیرد که طراحی آرامگاه فردوسی را به «کریم طاهرزاده بهزاد» بسپارد از همین رو به ملاقات او می رود. طاهرزاده بهزاد پیشنهاد کیخسرو را پذیرفته و راهی مشهد می شود تا در جلسه ای که نایب التولیه آستان قدس و مسئولان شهر مشهد در آن حضور داشتند، طرح خود را ارائه کند. بهزاد در خاطرات خودش درباره این روز چنین آورده است: «از

کریم طاهرزاده بهزاد بنای آرامگاه فردوسی

ین مأموریت استقبال کرده چندی بعد وارد مشهد شدم. این جانب نقشه ترسیمی را به حضار ارائه دادم اما مورد توجه قرار نگرفت. از آقایان نظر خواستم یکی از آن ها نسخه ای از مجله ایرانشهر که پیش از این، در آن نقشه ای از آرامگاه فردوسی ترسیم شده بود را نشان داده و دیگران هم نظر وی را تأیید کردند. این جانب هم بدون اخذ نتیجه برگشته و موضوع را در انجمن آثار ملی مطرح و بعد از مذاکرات زیاد، اعضا به این نتیجه رسیدند که اگر نقشه پروفسور هر تسفلد که یکی از اعضای برجسته آثار ملی است، کنار گذاشته شود و نقشه آقای طاهرزاده بهزاد را عملی کنیم، شاید این عمل توهین تلقی شود. بنابراین خوب است هر دو نقشه را کنار گذاشته و از همه مهندسان خارجی و داخلی دعوت کنیم تا هر کدام در این مسابقه موفق شوند، نقشه او را عملی کرده؛ که این نظر تصویب شود. این جانب از این نظر استقبال و نقشه دوم خود را سر مود ارسال کردم.»

● در جست وجوی سنگ برای ساخت بنا در این مسابقه هر تسفلد، گدار، مار کف و طاهرزاده هر کدام طرحی ارائه کردند و در نهایت نقشه دوم طاهرزاده بهزاد مسابقه را برد و قرار شد نقشه های تفصیلی را ترسیم کند. طرح دوم از جهاتی شبیه طرح اول بود که در برلین تهیه و براساس آن، نقشه وسط باغ بزرگی پیش بینی و در سه اشکوب طرح ریزی شده بود. همه بنا به ویژه سرستون ها در اسلوب و طرز بناهای هخامنشی ترسیم شده و خیال بر این بود که بنای مذکور یک نمونه کامل از سبک معماری ایران قدیم باشد. طاهرزاده بهزاد پس از تصویب نقشه در ششم شهریور ۱۳۰۷ به سمت مشهد حرکت کرده، در توس عملیات اجرای آرامگاه را آغاز و کوه های خراسان را برای پیدا کردن معادن سنگ بررسی و معادن مرمر را کشف کرد. او در بخشی از روز نوشت هایش درباره این رویداد این طور قلم زده است: «ما احتیاج به ساقای سستونی داشتیم که کمتر از ارتفاع و ۷۰ سانتیمتر قطر داشته باشد و با زحمات غیر قابل تحمل

سنگ ستون را تهیه کرده بودیم. جهت سرستون ها که به شکل سرستون های خرابه های پرسپولیس در فارس منظور شده بود، احتیاج به سنگ هایی بود که بیش از یک متر باشد و تهیه سنگ هایی به این بزرگی کار آسانی نبود. ولی به هر ترتیبی بود در حدود ۸ قطعه تهیه کرده ولی چون راه توس تسطیح و شن ریزی نشده حمل آن ها کار مشکلی بود. بنابراین در سر معدن ماند. تهیه نمونه گچی سرستون ها یکی از مشکل ترین و مهم ترین کارهای قبر فردوسی بود. گچت رهایی که من با آن ها کار می کردم، از نقشه چیزی نمی فهمیدند. علاوه بر این در ایران پیکر سازی معمول نبود. بنابراین نمونه ها را خودم ساخته و به نام آن ها مصرف کردم.»

شکست طرح دوم

طولی نکشید که مقاله هایی در روزنامه آزادی علیه جریان مقبره فردوسی چاپ شد. از این رو ارباب کیخسرو و شاهرخ به همراه طاهرزاده برای رسیدگی به امور، به مشهد سفر و از محل مقبره بازدید کردند. پیشرفت

مینیاتوری بنا

تجلیل انجمن آثار ملی در هزاره فردوسی سال ۱۳۰۱

مرسم کاغذ زنی بنای آرامگاه فردوسی پس از تسویب طرح طاهرزاده

سپهر برین کاخ و میدان اوست

مروری بر تاریخچه ساخت آرامگاه حکیم توس در سال ۱۳۱۳

کار راضی کننده نبود؛ به این ترتیب اجرای طرح دوم طاهرزاده بهزاد نیز در مرحله ای که پی سازی به اتمام رسیده بود، متوقف شد و تهیه نقشه بعدی را به آندره گدار محول کردند. در این ایام گدار در پاریس به سر می برده اما نقشه ای تهیه کرده و ارسال می کند. تیمور تاش تصرفاتی در آن انجام داده و طرح به تصویب می رسد. ناگفته نماند که ارتباط خوب گدار با درباریان سبب محقق شدن این طرح که هیچ سنجینی با معماری ایرانی نداشته، می شود و در نهایت در سال ۱۳۰۸ شمسی از سوی اسماعیلیف روسی به اجرا در می آید. تطابق نداشتن این طرح که یک بنای هر می شکل شبیه اهرام ثلاثه مصر بود، گله های مردمی بسیاری به دنبال داشت که در نهایت با شکست سقف هرمی در حین اجرای کار، توقف این طرح، مسئولان را به فکر راه چاره دیگری می اندازد. نگاه ها دوباره به سمت بهزاد معطوف می شود تا طرحی را که آن روزها بر اساس بنای عظیم تخت جمشید ترسیم کرده بود به مرحله اجرا در آورد.

پی افکنند از نظم کاخی بلند...

طاهرزاده بهزاد ابتدا نمی پذیرد اما در نهایت قبول کرده، نقشه ای رسم کند و آن را برای کیخسرو می فرستد. پس از تصویب نقشه از سوی اعضای انجمن آثار ملی، همه افکار بر روی این طرح متمرکز می شود اما در ادامه اجرای این طرح بر خلاف میل طاهرزاده به حسین بر سریده می شود و داستان ساخت آرامگاه برای حکیمی که دم مسیحایی اش زبان فارسی را زنده کرده، به سرانجام می رسد و در آرامگاه او در ۲۰ مهر ۱۳۱۳ به روی فارسی دوستان باز می شود.

منبع: کتاب خاطرات طاهرزاده بهزاد، کتاب باز نوشته بوذرجمهری، سیدی، یاحقی، شهر بازی و خانیکی

آرامگاه فردوسی در گذر زمان

اسفند ۱۳۴۳ پس از گذشت ۳۰ سال از ساخت بنای اولیه آرامگاه فردوسی که به دلیل آشنا نبودن بنا و معماران مجری در پی سازی ساختمان دچار نشست تدریجی شده بود، بازسازی شد.	مهر ۱۳۱۳ آرامگاه فردوسی با حضور مقامات کشوری و اعضای هیئت مؤسس انجمن آثار ملی، دانشمندان و شخصیت های ایرانی و خارجی افتتاح شد.	خرداد ۱۳۱۱ طرح بهزاد که شکل امروزی آرامگاه است، به تصویب رسید اما حسین لرزاده مأمور ساخت بنا بر اساس طرح بهزاد شد.	خرداد ۱۳۱۱ شکست سقف هرمی طرح «گودار» هنگام جاکواری و گله های نداشتن سختی طرح با مضامین معماری ایرانی باعث شد این طرح نیز نیمه تمام رها شود و طراحی دوباره بنای آرامگاه سپرده شود.	تیر ۱۳۰۸ پس از توقف ساخت آرامگاه، طرح «آندره گدار فرانسوی» بر روی سکوی طراحی شده استاد بهزاد اجرا شد؛ معمری این طرح به عهده «اسماعیلیف روسی» بود.	شهریور ۱۳۰۷ طرح استاد طاهرزاده بهزاد به تصویب رسیده و اجرای عملیات ساخت آرامگاه فردوسی آغاز شد. این طرح پس از مدتی به دلیل کندی در کار متوقف شد.	پاییز ۱۳۰۱ جمعی از رجال و دانشمندان درجه اول کشور گرد هم آمدند تا برای تجلیل از بزرگان مملکت و حفظ آثار باستانی و ابنیه تاریخی، جمعیتی به نام انجمن آثار ملی تأسیس کنند.	۱۲۶۲ خورشیدی عبدالوهاب خان آصف الدوله شیرازی، حاکم خراسان، مقبره ساخت بنایی آجری را به دور آن آغاز کرد، اما نتوانست کار خود را به سرانجام برساند.
مهر ۱۳۹۸ فاز ۲ بهسازی جویان آرامگاه فردوسی مشهد با عرصه ای پنج ونیم هکتاری و اعتباری معادل ۱۳۷ میلیارد ریال به بهره برداری رسید.	اردیبهشت ۱۳۹۸ فاز یک ساخت فردوسی افتتاح شد.	مهر ۱۳۹۷ دولت بودجه ای ۱۶ میلیارد تومانی برای احیای توس اختصاص داد. شهرداری نیز بودجه ای حدود ۵ میلیارد تومان برای تبدیل پیشخوان محوطه جلوی آرامگاه فردوسی، به باغ مشاهیر ایرانی کنار گذاشت.	اردیبهشت ۱۳۹۷ مدیریت پایگاه توس برای اجرایی شدن مصوبات شورای احیای توس و بناهای جانبی اقداماتی انجام داده بود و در سال ۸۶ نیز مصوبات داشت که بازهم به دلیل تأمین نشدن اعتبارات به سرانجام نرسید.	مهر ۱۳۸۵ مقام معظم رهبری در سفر خود به مشهد، دست نوشته ای مرقوم فرمودند و بر تلاش بیشتر برای احیای توس تأکید کردند.	مهر ۱۳۷۵ مقام معظم رهبری در سفر خود به مشهد، دست نوشته ای مرقوم فرمودند و بر تلاش بیشتر برای احیای توس تأکید کردند.	مهر ۱۳۷۳ اقدامات احیای حصار توس شروع شد.	اردیبهشت ۱۳۴۷ «هوشنگ سیحون» توانست بعد از ۴۲ سال به انجام تغییرات داخلی در آرامگاه بدون اینکه شکل ظاهری بنا را تغییر دهد آرامگاه فردوسی که به قول خودش دیگر از باد و باران نترسد نیاید.